

ΙΩΑΝΝΟΥ Σ. ΑΛΕΞΑΚΗ

Η ΑΠΟΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟ ΤΟΝ ΝΙΚΗΦΟΡΟΝ ΦΩΚΑΝ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΜΑΧΗ

(ΤΕΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ 960 Μ. Χ.)

Ὡς ἱστορεῖται, ὁ φέρων τὸν ὑπὸ τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν στρατὸν στόλος ἀπέπλευσε μετὰ τελετὴν ἀπὸ τὸν ὄρμον Βουκολέοντα τοῦ Κερατίου κόλπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχὰς Ἰουλίου 960 μ. Χ., διῆλθε τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ παραπλέων τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὰ Φύγαλα τῆς Λυδίας (σήμερον Σκάλα Νόβα, νοτιῶς τῆς Ἐφέσου), ὅπου συνεπλήρωσε τὴν ἐτοιμασίαν του. Ἐκεῖθεν ἐπλευσε πρὸς νοτιο-δυμάς, ἔφθασεν εἰς τὴν νησίδα Ἴον, ὁπόθεν ἐπλευσεν εὐθέως πρὸς τὸν Χάνδακα, πλησίον τοῦ ὁποῦ ἀπεβιάσθη.

Εἶναι πιθανώτατον ὅτι προσήγγισεν ἢ καὶ ἐστάθμευσεν κατὰ τὸν πλοῦν αὐτὸν εἰς λιμένας, ὡς εἰς τὴν Ἡράκλειαν (ἀρχαίαν Πέρινθον), εἰς τὴν νησίδα τῆς Προποντίδος Προκόννησον, εἰς τὰς ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου Ἄβυδον καὶ Ταπεικίαν, εἰς τὰς νήσους Τένεδον, Λέσβον, Χίον, Σάμον, Φούρνους (τοῦ Ἰκαρίου πελάγους), Νάξον, Ἴον, Θήραν καὶ δὴ εἰς τὴν νησίδα Δίαν, καὶ μάλιστα ὅτι τοὺς νοτίους ὁρμίσκους τῆς τελευταίας αὐτῆς νησίδος ἐχρησιμοποίησεν ὡς βάσιν καὶ καταφύγιον διὰ τὴν περίπτωσιν σφοδροῦ ἀνέμου. Οὕτω προσήγγισεν τέλος ὁ στόλος τῆς σωτηρίας τὴν Κρητικὴν παραλίαν.

Ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ ἀπόβασις δὲν διευκρινίζεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ συμπεραίνεται ὅτι ἡ ἀπόβασις ἔγινε δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου. Ἄς συγκεφαλαιώσωμεν τὰς σκέψεις μας ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ: Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἦτο τὸ φρούριον Χάνδαξ, ἄρα πλησίον του, εἰ δυνατόν, θὰ ἐξελέγετο ὁ τόπος ἀποβάσεως. Ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου τόπος δι' ἀπόβασιν—ὄχι καὶ πολὺ καλός, ὡς μικρὸς—εἶναι ὁ ὄρμος τῆς ἀρχαίας Ἀμισοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖ ἄλλος Βυζαντινὸς στρατηγὸς ὁ Κρατερός (ἢ Καρτερός) ἠτύχησε, καίτοι νικήσας, διότι ἀπὸ ἀπρονοησίαν ἀφῆκε τὸν νικηφόρον στρατὸν του νὰ παραδοθῆ εἰς οἰνοποσίαν, ὁπότε ὑπέστη συμφορὰν, διότι ἐπανελθόντες οἱ ἐχθροὶ κατὰ τὴν νύκτα κατέσφαξαν τοὺς ἐν κραιπάλῃ διατελοῦντας νικητὰς (826 μ. Χ.). Μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἀπερισκέπτου Καρτεροῦ παρέμεινεν ἐπὶ τόπου, ὡς ὀδυνηρὰ ἀνάμνησις. Δὲν ἦτο φυσικὸν λοιπὸν νὰ ἐκλέξῃ τὴν θέσιν αὐτὴν ὁ Φωκᾶς δι' ἀπόβασιν, ἀλλ' ἀνεξήτησεν

ἄλλην, προφανῶς δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου. Λέγουν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἄλμυροῦ. Εἰς συγγραφεὺς (Μιχαὴλ ὁ Ἀτταλειώτης) γράφει ὅτι ὁ ἐκλεγείς τόπος ἦτο αἰγιαλὸς καὶ δὲν ὑπῆρχε λιμὴν ἐκεῖ. Πράγματι ἀλίμενος εἶναι ἡ παραλία κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Ἄλμυροῦ, τὸν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ Δίου ἀκρωτηρίου (τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι σήμερον ὡς «μπουροῦνι τῆς Ρογδιᾶς»). Ὁ κόλπος ἔχει ἄνοιγμα ἀπὸ Ἡρακλείου εἰς Ἁγίαν Πελαγίαν 10 χιλμ. καὶ ἀπὸ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου 7 χιλμ. Ὑπάρχει λοιπὸν συμφωνία ὅτι εἰς τὴν παραλίαν τοῦ κόλπου αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ἀπόβασις. Ἀλλὰ ποῦ ἀκριβῶς;

Ἐπισημαστέον τὴν παραλιακὴν αὐτὴν ἔκτασιν Πηλσιῶν τοῦ φρουρίου μέχρι τοῦ ποταμίσκου Γιόφυρου καὶ τοῦ χειμάρρου Ξηροποτάμου ὄχι, διότι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Σαρακηνοὶ θὰ κατέφθανον ταχέως νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἀπόβασιν. Μακρὰν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου, πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἄλμυροῦ, 7 χιλμ. ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἀπίθων, διότι οἱ δύο μικροὶ ποταμοί, ὁ Ἄλμυρὸς καὶ ὁ Γαζανός, θὰ ἀπετέλουν ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπέφερον καθυστέρησιν τῆς πρὸς τὸν Χάνδακα πορείας. Ὁχι ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τῶν δύο αὐτῶν ποταμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐνοῦνται εἰς τὴν παραλίαν, διότι τὸ ρεῦμά των καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης μέχρις ἀποστάσεώς τινος ἀποτελεῖ ἐμπόδιον. Ἐπομένως ἐντεῦθεν τῶν ποταμῶν αὐτῶν (6 χιλμ. ἀπὸ τοῦ Χάνδακος) καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ξηροποτάμου (3 χιλμ. ἀπὸ τοῦ Χάνδακος), εἰς τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀμμώδη παραλίαν (μήκους 3 χιλμ.), κατέναντι τοῦ συνοικισμοῦ Τσαλικάκι καὶ περίπου παρὰ τὴν θέσιν ἔνθα ἀνιδρῦθη τὸ Μνημεῖον τῶν 62 Ἡρακλειωτῶν μαρτύρων τῆς Γερμανικῆς Κατοχῆς, θὰ ἐγένετο ἡ ἀπόβασις. Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ἡ ἐνδεδειγμένη διὰ τὴν ἀπόβασιν ἐκεῖνην.

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων, γηραιὸς ἀλλὰ γενναῖος ἐμίρης Ἀμπτοῦλ (Ἀβδὲλ) Κοτορμπῆ, ὃν ὀνομάζουν οἱ Βυζαντινοὶ Κουρούπην ἢ Κουρουπᾶν, ἀφ' οὗ εἶδεν ὅτι φθάνει ἢ ἔχει φθάσει εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς παραλίαν ὁ Βυζαντινὸς στόλος, ἀφῆκεν ἐν τῷ φρουρίῳ μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ μέγα μέρος του παρέλαβε καὶ ἐξῆλθε τάχιστα. Τὸ Σαρακηνὸν αὐτὸ στράτευμα θὰ ἐξῆλθεν ἀπὸ τὰς δυτικὰς πύλας τοῦ φρουρίου καὶ ἀπὸ τὴν νοτιὰν πύλην, τὴν καλουμένην ὕστερον (1210-1669) ἐπὶ Ἐνετῶν Βολτόνε, καὶ πιθανῶς παρετάχθη εἰς τὰ ὑψώματα, ἔναντι τοῦ στόλου, τοῦ ἀποβιβάζοντος τοὺς Βυζαντινοὺς, εἰς ἀπόστασιν χιλίων περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς τὰ ἀπὸ Τσαλικάκι Μετόχι πρὸς δυσμὰς χθαμαλὰ ὑψώματα. Ἐταξαν ὁμοῦ οἱ Ἀραβες καὶ πλησιέστατα τῆς θαλάσσης εἰς ἀκροβολιστικὴν τάξιν, ὡς λέγομεν σήμερον, ἔλαφρά τμήματα, τοξότας καὶ σφενδονῆτας, οἱ ὁποῖοι μόλις ἐπλησία-

ζαν τὰ πλοῖα εἰς ἀπόστασιν βολῆς τόξου καὶ σφενδόνης (τὸ βεληνεκὲς αὐτῶν ἦτο 200–300 μέτρα) ἐβαλλον κατὰ τῶν πλοίων μὲ βέλη καὶ λίθους.

Μέρος τοῦ στόλου ὁ μέγας δρουγγάριος Μιχαὴλ Χιτωνίτης, κατ' ἐντολὴν τοῦ Νικηφόρου βέβαια, θὰ ἔταξεν πρὸς τὴν πόλιν, ἄλλα δὲ τμήματα θὰ ἀφῆκεν ὀπίσω ὡς ὀπισθοφυλακὴν, πρὸς κάλυψιν. Πρῶτοι θὰ ἀπεβιβάσθησαν οἱ ψιλοὶ — οἱ τοξόται, ἴσως καὶ σφενδονῆται —, διὰ νὰ ἐξέλθουν καὶ σχηματίσουν τὸ προάκτωμα, ὅπως λέγεται εἰς τὰς ἀποβάσεις¹. Μετ' αὐτοὺς οἱ θωρακίται ἱππεῖς, οἱ κατὰ φρακτοὶ, μὲ πλήρη τὴν πανοπλίαν των ἱππεῖς. Ἔπειτα οἱ ὀπλίται, τὸ βαρὺ πεζικόν, ὀπλισμένον μὲ βαρὺν ὀπλισμὸν καὶ αὐτό, ἦτοι δόρυ καὶ ἀσπίδα, ξίφος, κράνος, θώρακα καὶ περικνημίδας.

Τότε ἠνοίχθησαν αἱ εὐρεῖαι κουνασταὶ (περιτόναια) καί, ὡς γράφει ὁ Γάλλος Schlumberger, δι' ἐπικλινῶν σανίδων ἐξώρμησαν ἐκ τῶν πλευρῶν τῶν πλοίων οἱ θωρακίται (οἱ φέροντες τὸν θώρακα) πολεμισταί, ἔφιπποι καὶ πεζοί, πάνοπλοι. Λέων ὁ Διάκονος γράφει. «Κλίμακας γὰρ ἐπὶ τῶν πορθμείων ἐπιφερόμενος (ὁ Νικηφόρος), ταύτας ἐπὶ τὴν ἠϊόνα προσυφαπλώσας, τὴν στρατιὰν ἔνοπλον τε καὶ ἔφιππον ἀπὸ τῆς ὕγρας ἐπὶ τὴν ξηρὰν μετεβίβαζε». Καὶ συνεχίζει ὁ γλαφυρὸς ἱστορικός: «Τῷ δὲ καινῷ καὶ ἀλλοκώτῳ τοῦ δράματος καταπλαγέντες οἱ βάρβαροι, κατὰ χώραν ἔμενον ἰλαδόν, ἀδιάσπαστον συντηροῦντες τὸν συνασπισμὸν καὶ τὴν τῶν Ρωμαίων ὡς αὐτοὺς ἀφιξιν προσδεχόμενοι». Ὡστε ἔμειναν καὶ ἀντέστησαν ἀρχικῶς οἱ Σαρακηνοὶ ἐπὶ τόπου.

Ὁ σύγχρονος ποιητὴς Θεοδόσιος ὁ Διάκονος εἰς τὸ ἐκ 1036 τριμέτρων στίχων ποίημά του λέγει διὰ τὸν Νικηφόρον:

*ἔστησε τὰς φάλαγγας ἐγξίφους ὄλας,
ἔστησε τάξεις, οὐλαμὸν πρυγοδόρους·
ἔλαμψεν ἀσπίς, ἠκονημένη σπάθη,*

¹) Σήμερον τὰ ἀποβατικὰ πλοῖα προσαιγιαλοῦνται μὲ τὴν πρῶταν πρὸς τὴν ξηρὰν, ἔλλειπει δὲ τοιούτων πλοίων ἢ ἀπόβασις γίνεται δι' ἀκάτων καὶ λέμβων, ἢ ἀκόμη δι' ἐκπηδήσεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὅτε τὰ πλοῖα ἦσαν κωπήλατα καὶ ἱστιοφόρα, προσήγγιζαν μὲ τὴν πρύμνην. Τὰ πλοῖα τότε καὶ χαμηλὰ ἦσαν, ἔχοντα ὕψος ὑπὲρ τὴν θάλασσαν μόνον 1,30 μέτρα καὶ βύθισμα μικρὸν εἶχον, ἦτοι 1,10 μέτρα ὑπὸ τὴν θάλασσαν. Τὰ ζύρια πολεμικὰ σκάφη τῶν Βυζαντινῶν ἦσαν οἱ δρομῶνες. βοήθητικά δὲ αὐτῶν τὰ χελάνδια, ἐν οἷς καὶ τὸ ἱππαγωγά, ὡς καὶ οἱ πάμφυλοι, αἱ οὐσίαι. τὰ καματηρὰ καράβια (φορηγὰ), τὰ σκευοφόρα. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις προηγούντι δρομῶνες ἐξοπλισμένοι μὲ τοξοβαλίστρας, ἦτοι μηχανὰς αἱ ὁποῖαι ἐξετόξευον λίθους καὶ ἀκόντια.

*θώραξ κατ' ἐχθρῶν εἶχε τὰς λαμπηδόνας,
δῶρον κρατηθὲν δεινὸν ἀντηγύει φόνον².*

Κατὰ τὸν ποιητὴν, ὁ Νικηφόρος

*μέσον σταθεῖς, ἤνοιξε πρὸς Θεὸν στόμα.
«Ἴδον τὸ σὸν στρατεύμα τοῖς ἐναντίον
ῥοις παρεστώς, δημιουργὲ κτισμάτων,
.*

*πλάτνον ἀυτῶν εἰς μάχην τὰς καρδίας,
δίωξον αὐτοῖς τὴν πικρὰν δειλανδρίαν...»³*

Ὁ Schlumberger γράφει ὅτι οἱ Ἄραβες ἐπετέθησαν πρῶτοι δι' ἀκοντίων καὶ βελῶν κραυγάζοντες, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ ἰππεῖς, ἐξορμήσαντες πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν ἠγματούτισαν πολλούς. Ἄλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος δὲν γράφει ὅτι ἐπετέθησαν πρῶτοι οἱ Ἄραβες. Ὁ Φωκᾶς ἀπεβίβασε τὸν ἐκ 15.000 ἀνδρῶν στρατόν του, ὁ ὁποῖος ἐρρίφθη ἀστραπιαίως ἐκ τῶν πλοίων εἰς τὴν ξηρὰν ἐν σιγῇ καὶ τάξει. Καὶ γράφει ὁ Λέων Διάκονος: «Ὁ δὲ τῶν Ρωμαίων στρατηγὸς Νικηφόρος, τριχῆ τὴν φάλαγγα διατάξας, ἀσπίσι τε καὶ δόρασι ταύτην καταπυκνώσας καὶ τὸ ἐννόλιον παιωνίσας, τὸ δὲ σταυρικὸν ἐγκελευσάμενος προπορεύεσθαι τρόπιον, ἀντιμετώπως τοῖς βαρβάροις ἐπήγει».

Αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐπιθέσεως συνιστᾷ ὁ Νικηφόρος καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν του περὶ παραδρομῆς πολέμου ἢ Τακτικόν, Κεφ. ΙΣΤ', τὴν ὁποίαν ἔγραψε βραδύτερον ὡς βασιλεύς, ἃν καὶ ὑπάρχει ἀμφισβήτησις ἂν εἶναι τῆς ἰδίας του γραφίδος: «τρεις μὲν ἔμπροσθεν παρατάξεις (νὰ ἀποστείλῃ ὁ στρατηγὸς) ἰσομετώπους», ὁ ἴδιος δὲ «μεθ' ἐτέρων τριῶν ἢ τεσσάρων παρατάξεων, ταῖς πρώταις ἐπομένους, πλησίον ἐπακολουθεῖν». Καὶ ὅταν αἱ πρώται 3 παρατάξεις τῆς «ἐκ χειρὸς μάχης ἄρξωνται», νὰ βοηθήσῃ μὲ τὰς ἐπομένας, μάλιστα καὶ «ἐκ τῶν ἄκρων», εἰ δυνατόν, καὶ «ἐκ πλαγίου», δηλαδὴ δι' ὑπερκεράσεως καὶ κυκλώσεως.

Ὁ ποιητὴς Θεοδόσιος ὁ Διάκονος παριστᾷ τὸν Νικηφόρον ὡς ἐξῆς:

*Μέσον γὰρ αὐτὸς ἵπποτῶν ἐζωσμένος
τανύστομον μάχαιραν ἠκονημένην.*

Γράφει δὲ ὁ Λέων Διάκονος: «Δεινῆς δὲ μάχης ἀναρραγείσης καὶ δίκην χαλάξης τῶν βελῶν καταφερομένων οὐκ ἔμελλον ἐπὶ πολὺ διακαρ-

²) Θεοδοσίου Διακόνου, Ἄλωσις τῆς Κρήτης, Ἀκρόασις Α', στ. 51 - 55.

³) Θεοδοσίου Διακόνου, Ἄλωσις τῆς Κρήτης, Ἀκρόασις Α', στ. 58 - 65.

τερεῖν οἱ βάβραροι τὸν τῶν Ρωμαίων δορατισμόν». Καὶ συνεχίζει: «Ἀλλὰ τὰ νῶτα στρέφαντες καὶ τὴν φάλαγγα διαλύσαντες, ὡς εἶχον δρόμων, πρὸς τὸ σφῶν ἀπήεσαν ἔρρυμα». «Οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐφεπόμενοι, ἀμύθητον τούτων φόνον εἰργάσαντο».

Ἐπικολούθησαν ἡ πολιορκία καὶ μετ' ὀκτάμηνον ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τοῦ Χάνδακος (7 Μαρτίου 961), αἱ ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν ὑπαιθρον πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν καὶ ἡ ὑποταγὴ ὅλης τῆς νήσου, ἡ πλήρης ἐκκαθάρισις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Σαρακηνὸν μίαισμα, ἡ ἐπανοικοδόμησις τῶν ναῶν καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν Χριστιανισμόν τῶν βιαίως ἐξισλαμισθέντων κατοίκων, μερίμνη τῶν ἀρχιερέων Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε καὶ Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς κληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτέλεσε θρίαμβον. Εἰς τὸν γενναῖον ἐκείνον στρατηγὸν καὶ εὐσεβῆ χριστιανὸν ὀφείλει ἡ Κρήτη τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἀπὸ τὸν ἀλλόθρησκον Σαρακηνὸν ἐπιδρομέα καὶ τὴν διάσωσίν της ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμόν.

ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ

N. B. Τωμαδάκης: Ὁ Schlumberger ἤτο, ἐὰν δὲν κάνω λάθος, ἱατρός καὶ ἐρασιτέχνης ἱστορικός. Τί περιμένετε, λοιπόν, ἀπὸ ἑναν ἱατρόν, ὁ ὁποῖος ἤτο ὀρμιολόγος ποιητῆς συγγραφεὺς καὶ βλέπει ἄλλῶς αὐτὰ τὰ ζητήματα;

I. Σ. Ἀλεξάκης: Τὸν ἐμελέτησα. Δὲν ἤτο στρατιωτικός.

M. I. Μανούσικας: Εἶναι ἀναμφισβητήτως ὀρθὴ ἡ βᾶσις, ἀλλ' ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ μίαν ἄλω, μίαν αἰγλην.

I. Σ. Ἀλεξάκης: Σύμφωνοι.

F. J. De Waele: Σᾶς παρακαλῶ: ἤθελα πολὺ νὰ μάθω, ἐὰν σ' αὐτὴν τὴν μάχην ἐχρησιμοποιήθη καὶ τὸ ὕγρον πῦρ.

I. Σ. Ἀλεξάκης: Τὸ ὕγρον πῦρ ἤτο τὸ σπουδαιότερον ὄπλον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως εἰς τὰς ναυμαχίας. Ὑπῆρχον καὶ μηχανήματα διὰ τὰς μάχας εἰς τὴν ξηρὰν πρὸς ἐκτόξευσίν του, μικρὰ ὅμως καὶ ἐπομένως σπανίως ἀναφέρεται ἕνα τέτοιο πρᾶγμα. Ἐγὼ δὲν συνήντησα εἰς τοὺς χρονολόγους νὰ τὸ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἰς τὴν ξηρὰν.

F. J. De Waele: Εὐχαριστῶ.